

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 3.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.3.6>

УДК 322:271.2|(477):355.48

Н. І. Обушна,

*д. держ. упр., професор, професор кафедри публічної політики,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5612-3104>

М. С. Копилова,

*аспірант кафедри публічної політики,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0646-5230>

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНИХ ЦЕРКОВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

N. Obushna,

*Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Public Policy,
Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of
the Taras Shevchenko National University of Kyiv*

M. Kopylova,

*Postgraduate Student of the Department of Public Policy,
Institute of Public Administration and Civil Service
of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*

PECULIARITIES OF IMPLEMENTATION OF THE PUBLIC POLICY OF UKRAINIAN RELATION TO THE ORTHODOX CHURCHES UNDER MARTIAL LAW

У статті з'ясовано особливості реалізації державної політики в Україні в умовах російсько-української війни і воєнного стану. Підкреслено, що війна стала каталізатором цивілізаційного вибору інституцій українського православ'я, позиції яких поляризувало повномасштабне вторгнення російських військ. Зазначено, що гуманітарний і культурний простір певної країни завжди перебуває в тісному зв'язку з її політичним режимом. Конфесійна війна проти України використовується авторитарним путінським режимом від початку збройної агресії Російської федерації (далі РФ), що розпочалася 20 лютого 2014 року. Авторами запропоновано визначення конфесійної війни – гібридної форми гуманітарної агресії, що через деструктивну пропаганду як ззовні, так і в середині України, спрямована на підриєв суверенітету держави, зміни ідентичності її населення, розпалювання ворожнечі та провокування конфліктів у релігійно-церковному середовищі через пропаганду ідеології «русского мира», контроль над частиною релігійних організацій в Україні, інформаційні кампанії з дискредитації української ідентичності та автокефалії Православної церкви України (далі ПЦУ). Визначені основні принципи захисту національних інтересів України в духовно-релігійній сфері. Зроблено висновок, що потенційна заборона діяльності релігійних організацій є порушенням однієї з фундаментальних цінностей ліберальної демократії – принципу свободи совісті. У здійсненні вибору між ліквідацією і збереженням Української православної церкви (далі УПЦ) важливо уникати аналогії між цим суб'єктом і проросійськими політичними силами. Надання Вселенським патріархом автокефалії ПЦУ суттєво посилює її роль у всесвітньому православ'ї та підвищило авторитет серед українців. Головними особливостями державної політики в Україні щодо православних церков в умовах воєнного стану є: дотримання гарантій свободи віросповідання у відносинах з усіма інституціями українського православ'я, належне нормативно-правове забезпечення політики ефективного опору будь-яким

проявам конфесійної війни, послідовний курс на об'єднання українських православних церков у єдиній Помісній Православній Церкві.

The article analyzes the peculiarities of the implementation of public policy in Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war and martial law. It is emphasized that the war became a catalyst for the civilizational choice of the institutions of Ukrainian Orthodoxy, whose positions were polarized by the full-scale invasion of Russian troops. It is noted that the humanitarian and cultural space of a certain country is always closely connected with its political regime. The confessional war against Ukraine has been used by the authoritarian Putin regime since the beginning of the armed aggression of the Russian Federation (hereinafter referred to as the RF), which began on February 20, 2014. The author proposes a definition of confessional warfare as a hybrid form of humanitarian aggression, which, through destructive propaganda both from outside and inside Ukraine, is aimed at undermining the sovereignty of the state, changing the identity of its population, inciting hatred and provoking conflicts in the religious and church environment through the propaganda of the "Russian world" ideology, control over some religious organizations in Ukraine, and information campaigns to discredit the Ukrainian identity and autocephaly of the OCU. The main principles of protecting the national interests of Ukraine in the spiritual and religious sphere have been determined. It is concluded that the potential ban on the activities of religious organizations is a violation of one of the fundamental values of liberal democracy, namely the principle of freedom of conscience. When making a choice between liquidation and preservation of the UOC, it is important to avoid analogies between this entity and pro-Russian political forces. The granting of autocephaly to the OCU by the Ecumenical Patriarch has significantly strengthened its role in world Orthodoxy and increased its credibility among Ukrainians. The main features of the public policy in Ukraine regarding the Orthodox churches under martial law are: observance of guarantees of freedom of religion in relations with

all institutions of Ukrainian Orthodoxy, proper legal support for the policy of effective resistance to any manifestations of confessional warfare, and a consistent course to unite Ukrainian Orthodox churches into a single Local Orthodox Church.

Ключові слова: державна політика, державно-церковні відносини, суспільно-релігійні відносини, російсько-українська війна, гуманітарна агресія, конфесійна війна, релігійна безпека, релігія та церква.

Keywords: public policy, state-church relations, socio-religious relations, Russian-Ukrainian war, humanitarian aggression, confessional warfare, religious security, religion and church.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Російсько-українська війна активізувала роль церкви як суспільної інституції та осередку вірян. Завдяки виконанню духовної опіки й гуманітарної місії, різноманітним впливам на суспільні процеси багатократно зросла соціальна роль церкви, але в умовах повномасштабної російської агресії подекуди релігійні організації використовують як інструмент гібридної війни. Дійсно після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року на суверенну територію України військ держави-терориста актуалізувалося питання конфесійної експансії як складової гуманітарної агресії, спрямованої на підрив суверенітету України й зміну ідентичності її населення. У результаті впливу і контролю над частиною православних інституцій, зокрема Російською православною церквою (далі РПЦ) та інших афілійованих організацій, іноземні спецслужби та урядові інституції РФ пропагують ідеологію «русского мира», виправдовують повномасштабне вторгнення російських військ, поширюють дезінформацію про стан релігійної свободи в Україні, що підриває конфесійну безпеку та створює умови для внутрішньої дестабілізації.

Ураховуючи рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про стратегію забезпечення державної безпеки», введене в дію Указом Президента України від 16 лютого 2022 року №56/2022, актуалізуються нові завдання у сфері державної політики, що передбачають забезпечення протидії деструктивній пропаганді (що використовує суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти та підриває суспільну єдність) як зовні, так і в середині України [1]. Вагомими інструментами реалізації такої державної політики, нам вбачаються, такі як: дотримання демократичних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини, означення дієвих кроків України щодо гармонізації державно-церковних відносин загалом, мінімізації ризиків використання релігії як інструмента зовнішнього впливу та посилення стійкості українського суспільства перед загрозами гібридної війни та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх кількох років до означеної нами проблеми у своїх наукових розвідках зверталися релігієзнавці, політичні експерти, юристи, фахівці в галузі державного управління. Наприклад, С. Здіорук і В. Токман проаналізували специфіку державно-церковних і суспільно-релігійних процесів в умовах повномасштабної воєнної агресії Росії проти України, акцентували на загрозах національній безпеці України з боку Української православної церкви московського патріархату (далі УПЦ МП) і визначили дієві інструменти реалізації державної політики у сфері свободи совісті та свободи релігії задля зміцнення національної безпеки і захисту національних інтересів Української держави [2].

Провідний український релігієзнавець О. Саган обґрунтував піднесення нового етапу державно-церковні відносини в Україні, що вирізняється суттєвим переосмисленням місця і ролі релігійного чинника в системі національної безпеки й у процесах розбудови гармонійного демократичного суспільства; також зазначив, що в умовах війни актуалізується комплекс проблем, які мають стати об'єктом системного наукового осмислення [3]. У

свою чергу, А. Корчагіна проаналізувала механізм державного управління релігійною безпекою як складової національної безпеки України [4].

Доктор наук з державного управління І. Лопушанський має напрацювання щодо чинної нормативно-правової бази в контексті забезпечення національної безпеки у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій, а також щодо діяльності іноземних релігійних організацій на території України та ін. [5].

Відомі вчені-релігієзнавці А. Колодний і Л. Філіпович спростували поширені російськими спецслужбами і РПЦ наративи стосовно порушення свободи совісті та віросповідання в Україні в часи російсько-української війни, акцентували на необхідності захисту релігійних свобод і закликали відокремлювати реальні загрози від уявних [6].

Професори С. Кагамлик (доктор історичних наук) і М. Обушний (доктор політичних наук) з'ясували роль провідних православних інституцій України (ПЦУ і УПЦ МП) в умовах повномасштабної війни Росії проти України, артикулюючи на тому, що війна стала могутнім каталізатором національної ідентифікації та цивілізаційного вибору інституцій українського православ'я [7].

У своїх наукових розробках А. Кобетяк акцентує увагу на новочасних тенденціях релігійної політики в Україні, спрямованої на запобігання міжконфесійних конфліктів, об'єднання православних конфесій і формування єдиної Помісної Православної Церкви [8]. При цьому В. Перевезій абсолютно справедливо називає діяльність структур Московського патріархату в Україні викликом національній безпеці держави [9, С.185]

Метою статті є обґрунтування особливостей реалізації державної політики України щодо православних церков в умовах воєнного стану та ідентифікація реальних загроз релігійній безпеці через поширення політичного та релігійного екстремізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вторгнення 20 лютого 2014 року російських військ на територію України, наступна анексія Криму та окремих районів Донецької і Луганської областей стали для Верховної ради України підставою визнання 27 січня 2015 року РФ державою-агресором. Адже метою РФ була ліквідація незалежної державності України, знищення її як суб'єкта міжнародного права та як геополітичної реальності. Досягти цієї мети правлячий авторитарний режим прагнув військовим нападом на Україну, її остаточним знищенням, а також гуманітарною агресією, у результаті якої відбувається ліквідація національної ідентичності населення й держава зникає.

Так, у виступі на європейському безпековому форумі 2018 року В. Василенко (Надзвичайний і Повноважний Посол України, її представник в раді ООН з прав людини в 2006-2010 роках) виокремлює чотири основних складники гуманітарної агресії РФ: мовно-культурна війна проти України, пропагандистська війна, війна проти української історичної пам'яті, конфесійна війна [10].

Зазначимо, що гуманітарний і культурний простір певної країни завжди перебуває в тісному зв'язку з її політичним режимом. Зрозуміло, що в іншому випадку культурно-політичний проєкт «русского мира» виявився б беззмістовним і непотрібним, а його інструментальна спроможність і вплив на суспільства нульовими. Втім у реальності відбувається все навпаки. Зокрема, характеризуючи сутність «русского мира», патріарх РПЦ МП Кірілл (Гундяєв) виокремив такі базові елементи цієї доктрини: православну віру, російську мову та культуру, спільну історичну пам'ять і спільний погляд на суспільний розвиток [11].

Сьогодні не є таємницею те, що РПЦ МП перебуває в стані зрощення з державною владою путінської Росії й усіма засобами намагається утримати монополізованим релігійний простір. Метою такої політики є недопущення

вагомих демократичних альтернатив для російської «національної» церкви, її ідей, картини світу та спотворених цінностей.

Вагоме місце в арсеналі гуманітарної агресії РФ кількох останніх десятиріч посідає конфесійна війна – гібридна форма гуманітарної агресії, що через деструктивну пропаганду як ззовні, так і в середині України спрямована на підрив суверенітету держави, зміни ідентичності її населення, розпалювання ворожнечі і провокування конфліктів у релігійно-церковному середовищі через пропаганду ідеології «русского мира», контроль над частиною релігійних організацій в Україні, інформаційні кампанії з дискредитації української ідентичності та автокефалії ПЦУ. Очевидною метою конфесійної війни Росії проти України є відсутність альтернативи для російської «національної» церкви, її ідей, картини світу та цінностей, а свобода совісті та віросповідання – одна з підвалин ліберальної демократії – лишається лише на папері.

Конфесійна війна проти України використовується авторитарним путінським режимом від початку збройної агресії РФ, що розпочалася 20 лютого 2014 року. Під час повномасштабного вторгнення російських військ у 2022 році спеціальні органи країни-агресора ще активніше використовують деструктивну пропаганду як ззовні, так і в середині України для розпалювання ворожнечі та розколу в українському православ'ї, провокування локальних конфліктів у православних громадах. Усе спрямовано для висунення звинувачень українському уряду в порушенні релігійної свободи та ослабленні міжнародної підтримки України [12].

Для протистояння гуманітарній агресії РФ, зокрема конфесійній війні, Українська держава запровадила низку законодавчих та інституційних заходів, спрямованих на захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів. Так, у Законі України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року було закріплено, що

національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [13]. Серед національних інтересів України виокремлюємо також питання забезпечення безпеки у сфері свободи совісті та релігійних організацій.

Перед повномасштабним вторгненням РФ в Україну набули чинності зміни до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», нова редакція якого фактично зобов'язувала релігійні організації в Україні чітко визначити свою приналежність до держави-агресора вже буквально у власній назві [14]. Відповідно Конституційний Суд України «визнав конституційними зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», що зобов'язують релігійні організації повністю відображати належність до релігійного об'єднання, керівний центр якого розташований за межами України» [15]. Зазначимо, що на початку 2022 року УПЦ МП внесла зміни у свій Статут, щоб відмежувати УПЦ від РПЦ, однак результати згодом проведеної релігієзнавчої експертизи Держслужби України з етнополітики та свободи совісті (далі – ДЕСС) все ж засвідчили приналежність цієї церкви до РПЦ.

У «Стратегії забезпечення державної безпеки», введеної в дію Указом Президента України від 16 лютого 2022 року, серед загроз національній безпеці були названі: «деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, ...недостатня ефективність державних органів» та сучасна модель глобалізації, що уможливила поширення «релігійного фундаменталізму, політичного та релігійного екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму» [16].

Із перших днів повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну релігійні громади різних церковних конфесій на окупованих територіях відчували жорстокість і безжалісність російської репресивної машини [17]. Російська та підтримувана РФ окупаційна адміністрація здійснюють

систематичні переслідування членів більшості релігійних громад на окупованих територіях України. Поступово утиски силових структур РФ у сфері свободи віросповідання на окупованих територіях стають дедалі жорсткішими. Якщо після 2014 року священникам, які опинилися на окупованих територіях, здебільшого погрожували та залякували насильством, то після лютого 2022 року релігійних діячів уже вбивають або катують. Згідно з доповіддю американського Інституту вивчення війни (квітень 2023 рік) лише в перший рік повномасштабної війни російська влада на окупованих українських територіях закрила, націоналізувала або примусово перевела до РПЦ МП щонайменше 26 культових споруд, вбила або захопила щонайменше 29 священнослужителів або релігійних лідерів, а також розграбувала, осквернила або навмисно зруйнувала щонайменше 13 культових споруд [18].

За конфесійною ознакою від російської агресії постраждало найбільше православних храмів – загалом 246. Із їхнього числа найбільше руйнувань зазнали храми УПЦ (афілійованої з МП) – щонайменше 187, а також було зруйновано 59 храмів ПЦУ (станом на 1 грудня 2023 р.) [19].

Згідно з даними, оприлюдненими Головою ДЕСС України В. Єленським під час пресконференції 13 січня 2025 року в Укрінформі, під час повномасштабної війни загинуло понад 40 священників і пасторів, були зафіксовані численні випадки викрадення священнослужителів, зокрема в Херсонській області 14 лютого 2024 року зник священник ПЦУ С. Подольчак [20].

За оцінкою уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінеця, релігійні переслідування «є частиною російської кампанії культурного геноциду та етнічних чисток, спрямовані на знищення ідеї незалежної української нації та Православної Церкви України». Він підкреслив, що переслідування членів релігійних організацій на тимчасово окупованих територіях є грубим порушенням Росією ст. 18 Загальної

декларації прав людини та ст. 9 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якими кожен має право на свободу думки, совісті та релігії [21].

Від початку повномасштабної агресії РФ і до вересня 2024 р., за матеріалами Служби безпеки України (далі СБУ), було відкрито 100 кримінальних проваджень щодо проросійськи налаштованих священнослужителів УПЦ, майже 50 фігурантам яких було повідомлено про підозру, а 26 отримали судові вироки [22]. Серед фігурантів резонансних справ були: настоятель Святогірської лаври митрополит Арсеній, якому висунуто звинувачення в розголошенні вірянам під час служби місця розташування блокпостів підрозділів Збройних сил України, СБУ, Національної поліції України й Сил оборони України на території Святогірської громади, що є кримінальним злочином відповідно до ст. 114-2 Кримінального кодексу України (далі ККУ); настоятель Києво-Печерської лаври митрополит Павло, якого СБУ звинувачує у виправдовуванні та запереченні збройної агресії Російської Федерації проти України (ст. 161 ККУ), порушенні рівноправності громадян залежно від їх расової, національної та регіональної належності (ст. 436-2 ККУ) [23]. Митрополита Чернівецького і Буковинського Мілетія Президент України позбавив українського громадянства, ексцерівник Кіровоградської єпархії митрополит Йоасаф отримав вирок – три роки позбавлення волі з іспитовим терміном два роки.

Початок російсько-української війни та впровадження нової політики щодо релігійних організацій зумовили певні інновації в релігійно-церковному середовищі. Зростає бажання релігійних громад до потенційної зміни юридичної приналежності, а цей процес корелюється регіональними відмінностями. Зокрема, у релігійному центрі Півдня України – місті Одесі та Одеській області були представлені всі церкви та конфесії, зареєстровані в Україні, але до 2022 року ставлення до трансформацій у церковно-

конфесійних відносинах формувалося досить повільно. Лише після початку повномасштабної війни в регіоні гостро постало питання щодо діяльності церков УПЦ МП. Якщо від початку російського вторгнення до ПЦУ приєдналося близько 700 парафій (до червня 2024 року), то в масштабах Одеської області це була лише громада села Визирка Одеського району. Водночас депутати Балтської міської ради 22 грудня 2022 року «ухвалили рішення про звернення до центральних органів влади щодо негайної заборони в Україні Російської Православної Церкви» [24].

На початку 2025 року релігійна й міжконфесійна ситуація в Україні залишається напруженою. Існуючий розкол між православними церквами стимулює політичні та соціальні конфлікти, стає приводом для інформаційних маніпуляцій з боку РФ, що ставить під загрозу національну безпеку України.

У жовтні 2024 року Центр Разумкова провів всеукраїнське опитування громадської думки щодо рівня релігійності, довіри до Церкви, конфесійного розподілу та міжцерковних відносин в українському суспільстві, результати якого засвідчили зменшення частки громадян, які визнають себе віруючими, з 74% у листопаді 2022 року до 68% у 2024 році. Окрім того, 62,5% опитуваних засвідчили свою довіру до Церкви, що на десять відсотків менше ніж у 2010 році – 72,5%. Результати опитування засвідчили істотні зміни в церковному самовизначенні православних вірян, що зумовлене як зміною організаційного оформлення православ'я в Україні, так і впливом повномасштабної агресії Росії на громадську свідомість. Число вірян ПЦУ у 2020 році становило 20%, у 2021 році зросло до 24%, у 2022 році – до 36%, у 2023 році – до 42 % серед усіх опитуваних, а в 2024 році віднесли себе до вірних ПЦУ 35% опитаних, що відповідає рівню 2022 року і менше ніж у 2023 році (співвідноситься зі зменшенням числа православних порівняно з попереднім роком загалом із 61% до 55%). Після початку повномасштабної війни Росії проти України істотно менше стало тих, хто відносить себе до

вірних УПЦ МП (з 13% у 2021 році до 5,5% у 2024 році). Більшість (54%) респондентів зазначає, що відносини між вірянами різних церков і релігій у місцевості, де вони мешкають, є спокійними [25].

Результати опитування дають уявлення про ставлення громадської думки щодо допустимості заборони державними органами діяльності окремих церков чи релігійних об'єднань. У серпні 2024 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». Більшість (74%) опитаних підтримує положення цього закону, згідно з яким заборонено діяльність в Україні Російської православної церкви (не підтримують лише 10%); 79% підтримують положення, згідно з яким релігійна організація, яка діє в Україні, не може мати керівний центр у державі, яка здійснює збройну агресію проти України (не підтримують 7%); 75% підтримують положення, згідно з яким релігійна організація, яка діє в Україні, не може входити до структури (бути частиною) іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена (не підтримують 7%); 80% підтримують положення, згідно з яким пропаганда ідеології «русского мира» як безпосередньо релігійною організацією, так і її органами управління є підставою для заборони такої релігійної організації (не підтримують 6%). Усі названі положення підтримує більшість мешканців усіх регіонів [25].

Зауважимо, що державна політика щодо православних церков в Україні потребує корегування з урахуванням історичних чинників і сучасних контекстів конфесійно-церковного середовища, дотримання принципу відокремлення церкви від держави, забезпечення свободи віросповідання, врахування національних інтересів і особливостей ситуації зовнішньої агресії. Реалізація національних інтересів у духовно-релігійній сфері можлива лише за умов, коли державно-церковна політика повністю узгоджується з практичними діями вищих керівних структур в інших галузях державного управління. Загалом стратегію реалізації національних інтересів

у духовно-релігійній сфері можна визначити в таких аспектах, як самозбереження, розвиток та експансії.

Отже, до основних принципів захисту національних інтересів України в духовно-релігійній сфері слід віднести:

1) пріоритет прав людини, верховенство закону та єдине правове поле для усіх суб'єктів державно-церковних відносин незалежно від їхньої національної приналежності, фінансових можливостей та політичних уподобань;

2) дотримання балансу інтересів особи, громади вірян, конфесії, суспільства, держави та їхня взаємна відповідальність щодо захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері;

3) своєчасність та адекватність дій держави стосовно реальних загроз національній безпеці України з метою якнайефективнішого захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері;

4) пріоритет ненасильницьких (договірних) засобів у вирішенні внутрішніх і зовнішніх конфліктів у сфері духовно-релігійних відносин;

5) відповідність концепції, форм і методів забезпечення національної безпеки України в духовно-релігійній сфері загальноєвропейській та світовій системам безпеки, а також створення відповідних умов інтеграції до цих систем.

Характеризуючи конфесійно-церковне середовище в Україні, голова ДЕСС В. Єленський підкреслив, що навіть під час війни Україна демонструє високий рівень релігійної свободи, а за індексом релігійної свободи, складеним Pew Research Center, випереджає навіть деякі західноєвропейські демократії. На його переконання, українська модель характеризується плюралізмом, конкуренцією релігійних організацій і відсутністю складних бюрократичних перепон для здобуття релігійними організаціями статусу юридичної особи. Водночас В. Єленський наголосив, що Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій»

загалом відповідає демократичним стандартам, оскільки переслідує легітимну мету – недопущення діяльності РПЦ, яка спрямована на знищення культури та ідентичності; передбачає демократичну процедуру, в якій вирішальне слово належить суду; є пропорційним – оскільки не забороняє жодної релігійної організації, а лише вимагає залишити організацію з центром у країні-агресорі; не накладає жодного тягаря на совість вірян, оскільки підпорядкування Московському патріархату не є частиною православного віровчення [26]. Маємо всі підстави погодитися з висловленими аргументами та оцінками.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Узагальнюючи викладене вище, можемо стверджувати, що після початку повномасштабної війни Росії проти України перед державними органами, що реалізують політику щодо православних церков, постала низка потенційних викликів, серед них: використання релігійних організацій як інструментів зовнішньої політики, що створює загрозу національній безпеці; міжконфесійні конфлікти, зокрема внаслідок відкритого протистояння ПЦУ та УПЦ МП, що можуть спровокувати соціальну напругу в суспільстві; забезпечення умов для реалізації релігійної свободи вірянам православних церков з одночасним дотриманням національних інтересів та ін. З огляду на це, головними перспективними трендами державної політики України щодо православних церков в умовах воєнного стану мають стати такі: дотримання гарантій свободи віросповідання у відносинах з усіма інституціями українського православ'я, належне нормативно-правове забезпечення політики ефективного опору будь-яким проявам конфесійної війни, послідовний курс на об'єднання українських православних церков у єдиній Помісній Православній Церкві.

Вирішення проблем у сфері забезпечення релігійної свободи вбачаємо за двома векторами. Перший – удосконалення нормативно-правової бази державної політики у сфері релігії та державно-церковних відносин. Зокрема

доцільною є законодавча ініціатива щодо забезпечення балансу між свободою віросповідання і захисту державних інтересів (забезпечення діяльності ключових православних інституцій – ПЦУ і УПЦ МП, попередження можливих зловживань у сфері державно-церковних відносин), підсумком якої має стати ухвалення нового Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», у якому містилося б означення поняття «релігійна безпека», «релігійний екстремізм», «конфесійна війна». Другий вектор – переосмислення й удосконалення державної політики щодо православних церков із врахуванням досвіду європейських демократій із поліконфесійним складом населення.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 роки «Про Стратегію забезпечення державної безпеки : Указ Президента України №56/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>.
2. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: аналіт. доп. / [С.І. Здіорук, В.В. Токман]; за ред. С.І. Здіорука. Київ :НІСД, 2023. 36 с.
3. Саган О. Н. Державно-церковні відносини в Україні на сучасному етапі: актуальні проблеми, можливі сценарії розвитку : стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 23 черв. 2023 р. *VisnikNacionalnoiAcademiiNaukUkrainy*. 2023. № 8. С. 84–90.
4. Корчагіна А. Механізм державного управління релігійною безпекою як складової національної безпеки України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*, (4), 2021. 87-94. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.4.13>.
5. Лопушинський І.П. Механізми убезпечення у сфері свободи совісті та діяльності релігійних організацій в Україні. *Публічне управління та*

митне адміністрування Серія : Публічна служба: теорія та краці практики. 2022. №4(35). С.66–73.

6. Колодний А., Филипович Л. Свобода релігії в Україні: виклики в часи російсько-української війни. *Філософська думка.* 2023. № 1. С. 111–130.

7. Кагамлик С., Обушний М. Православна церква в Україні в умовах російсько-української війни: полюси цивілізаційного вибору. *Українознавчий альманах.* 2022. Вип.10. С.74–82. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/457/443>.

8. Кобетяк А. Р. Релігійна політика України на шляху формування Помісної православної церкви : монографія. Житомир : Бук-Друк, 2022. 484 с.

9. Перевезій В. Діяльність структур Московського патріархату в Україні як виклик національній безпеці держави. Політична безпека України: проблеми політичного і державного правління. Прогнозна оцінка, механізми забезпечення : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України О. О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 304 с.

10. Володимир Василенко про гуманітарну агресію Росії проти України. URL <https://ji-magazine.lviv.ua/2025/vasylenko-pro-humanitarnu-agresiyu-rosii.htm>.

11. Трегуб Г. Релігійний фронт гібридної війни. Релігійно-інформаційна служба України. URL : https://risu.ua/religiyniy-front-gibridnoji-viyni_n92259.

12. Васін М. Вплив російського вторгнення на релігійні громади в Україні / Інститут релігійної свободи. К.: Вид. Пугач О. В., 2024. 28 с. URL : <https://irf.in.ua/files/publications/2024.03-IRF-Ukraine-report-UKR-web.pdf>.

13. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. №2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

14. Про внесення зміни до статті 12 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України : Закон України від 20.12.2018 р. № 2662-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2>.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення зміни до статті 12 Закону України „Про свободу совісті та релігійні організації“ щодо назви релігійних організацій (об'єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об'єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України» (справа щодо повної назви релігійних організацій)/ 27 грудня 2022 № 4-р/2022, Справа № 1-13/2019(374/19). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text>.

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки України» : Указ Президента України від 16 лютого 2022 року №56/2022. URL:<https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>.

17. TheImpactoftheRussianInvasiononFaith-basedCommunitiesinUkraine. Summary of the 2023 IRF Research. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2023.10-IRF-Ukraine-report-summary-ENG.pdf>.

18. FreedomHouse. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024>.

19. The Impact of the Russian Invasion on Faith-based Communities in Ukraine. Summary of the 2023 IRF Research. URL: <https://irf.in.ua/files/publications/2023.10-IRF-Ukraine-report-summary-ENG.pdf>.

20. Пресконференція «Свобода совісті в Україні: її вороги і захисники» – боротьба за правду в умовах російської агресії 13 січня 2025 р. URL: <https://dessa.gov.ua/preskonferentsiia-svoboda-sovisti-v-ukraini-ii-vorohy-ta-zakhysnyky-borotba-za-pravdu-v-umovakh-rosiyskoi-ahresii/>.

21. Омбудсман: війна, розв'язана РФ проти України, стала смертельною загрозою для релігійної свободи! URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-vijna-rozvyazana-rf-proti-ukrayini-stala-smertelnoyu-zagrozoju-dlya-religijnoyi-svobodi.

22. СБУ розповіла скільки карних справ порушено щодо священників УПЦ МП // Суспільне новини. 2024. 20 серпня. URL: <https://suspilne.media/817893-sbu-rozpovila-skilki-karnih-sprav-poruseno-sodo-svasennikiv-upc-mp/>.

23. Заборона УПЦ (МП) в Україні. Чому та що далі? // Свідомі. URL: <https://svidomi.in.ua/page/zaborona-upts-mp-v-ukraini-chomu-ta-shcho-dali>.

24. Шабанов М. Конфесійна приналежність на тлі повномасштабної війни : у фокусі Одещина. Фонд демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/konfesiyna-prinalezhnist-na-tli-povnomasshtabnoi-viyuni-u-fokusi-odeshchina>.

25. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійного розподілу та міжцерковних відносин в українському суспільстві (жовтень 2024 р.). Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiinosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r>.

26. Пресконференція «Свобода совісті в Україні: її вороги і захисники» – боротьба за правду в умовах російської агресії в Укрінформі 13

січня 2025 р. URL: <https://dessa.gov.ua/preskonferentsiia-svoboda-sovisti-v-ukraini-ii-vorohy-ta-zakhysnyky-borotba-za-pravdu-v-umovakh-rosiyskoi-ahresii/>.

References

1. President of Ukraine (2021), Decree “About the State Security Strategy”, available at: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>(Accessed 1 March 2025).
2. Zdioruk, S.I. and Tokman, V.V. (2023), *Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiinividosyny v umovakhviinyRosiiiprotyUkrainy: analit. dop.* [State-Church and Social-Religious Relations in the Conditions of Russia Against Ukraine], NISD, Kyiv. Ukraine.
3. Sahan, O. N. (2023), “State-church relations in Ukraine at the present stage: topical problems, possible development scenarios”, *Visnik Nacionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*. vol. 8, pp. 84–90.
4. Korchahina, A. (2021), “Mechanism of public administration of religious security as a component of national security of Ukraine”, *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Serii: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, vol. 4, pp. 87-94.
5. Lopushynskyi, I.P. (2022), “Mechanisms of protection in the sphere of freedom of conscience and activity of religious organizations in Ukraine”, *Publichn upravlinnia ta mytne administruvannia Serii :Publichna sluzhba: teoriia ta krashchi praktyky*, vol. 4(35), pp. 66–73.
6. Kolodnyi, A. and Fylypovych, L. (2023), “Freedom of Religion in Ukraine: Challenges in the times of the Russo-Ukrainian War”, *Filosofska dumka*, vol. 1, pp. 111–130.
7. Kahamlyk, S. and Obushnyi, M. (2022), “Orthodox Church in Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war: the poles of civilization”, *Ukrainoznavchyi almanakh*, vol.10, pp.74–82.

8. Kobetiak, A. R. (2022), *Relihiina polityka Ukrainy na shliakhu formuvannia Pomisnoi pravoslavnoi tserkvy : monohrafiia*. [Ukraine's religious policy on the way of forming the Local Orthodox Church: Monograph], Buk-Druk, Zhytomyr, Ukraine

9. Perevezii, V. (2023), *Diialnist struktur Moskovskoho patriarkhatu v Ukraini yak vyklyk natsionalnii bezpetsi derzhavy. Politychna bezpeka Ukrainy: problem politychnoho i derzhavnoho pravlinnia. Prohnoznaotsinka, mekhanizmy zabezpechennia :monohrafiia* [The activity of the structures of the Moscow Patriarchate in Ukraine as a challenge to the national security of the state. Political security of Ukraine: problems of political and state government. Predictable evaluation, security mechanisms: Monograph], IPIEnDim. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

10. Nezaleznyi kulturolohichni chasopys "yi" (2024), "Vladimir Vasilenko on Russia's humanitarian aggression against Ukraine", available at: <https://ji-magazine.lviv.ua/2025/vasylenko-pro-humanitarnu-agresiyu-rosii.htm>, (Accessed 07.03.2025).

11. Trehub, H. (2018), "Religious Front of Hybrid War", *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*, [Online], available at: https://risu.ua/religiyniy-front-gibridnoji-viyni_n92259. (Accessed 5 March 2025).

12. Vasin, M. (2024), "The influence of Russian invasion of religious communities in Ukraine", *Instytut relihiinoi svobody*, [Online], available at: <https://irf.in.ua/files/publications/2024.03-IRF-Ukraine-report-UKR-web.pdf>. (Accessed 5 March 2025).

13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>. (Accessed 5 March 2025).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On amendment to Article 12 of the Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations" regarding the name of religious organizations

(associations) that are part of the structure (part)”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#n2>. (Accessed 5 March 2025).

15. The Constitutional Court of Ukraine (2022), Decisions of in the case “On a constitutional submission of 49 People's Deputies of Ukraine on the conformity of the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine "On Amendments to Article 12 of the Law of Ukraine" On Freedom of Conscience and Religious Organizations”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text>.(Accessed 5 March 2025).

16. President of Ukraine (2021), Decree on the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine "On the Strategy of State Security of Ukraine", available at: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (Accessed 5 March 2025).

17. IRF Research (2023), “The Impact of the Russian Invasion on Faith-based Communities in Ukraine. Summary of the 2023”, available at: <https://irf.in.ua/files/publications/2023.10-IRF-Ukraine-report-summary-ENG.pdf>.(Accessed 5 March 2025).

18. Freedom House (2024), available at: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2024>. (Accessed 5 March 2025).

19. IRF Research (2023) “The Impact of the Russian Invasion on Faith-based Communities in Ukraine. Summary of the 2023”, available at: <https://irf.in.ua/files/publications/2023.10-IRF-Ukraine-report-summary-ENG.pdf>.(Accessed 5 March 2025).

20. The Official Site of DESS (2025), "Freedom of Conscience in Ukraine: its enemies and defenders", Press Conference, available at: <https://dess.gov.ua/preskonferentsiia-svoboda-sovisti-v-ukraini-ii-vorohy-ta-zakhysnyky-borotba-za-pravdu-v-umovakh-rosiyskoi-ahresii/>. (Accessed 5 March 2025).

21. The Official Site of Ombudsman (2023), "The war, resolved by the Russian Federation against Ukraine, has become a deadly threat to religious freedom!", available at: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-vijna-rozvyazana-rf-proti-ukrayini-stala-smertelnoyu-zagrozoju-dlya-religijnoyi-svobodi.(Accessed 5 March 2025).

22. Suspilne novyny (2024), "The SBU told how many criminal cases were violated about the priests of the UOC MP", available at: <https://suspilne.media/817893-sbu-rozpovila-skilki-karnih-sprav-poruseno-sodo-svasennikiv-upc-mp/>, (Accessed 5 March 2025).

23. Swidomi (2024), "Prohibition of the UOC (MP) in Ukraine. Why and what next?", available at: <https://svidomi.in.ua/page/zaborona-upts-mp-v-ukraini-chomu-ta-shcho-dali>, (Accessed 5 March 2025).

24. Shabanov, M. (2024), "Confessional affiliation against the background of a full-scale war: in the focus of Odessa", The Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation, available at: <https://dif.org.ua/article/konfesiyna-prinalezhnist-na-tli-povnomasshtabnoi-viyni-u-fokusi-odeshchina>(Accessed 5 March 2025).

25. Razumkov Center (2024), "The level of religiosity, trust in the church, confessional distribution and inter-church relations in Ukrainian society", available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiinosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r>, (Accessed 5 March 2025).

26. The Official Site of DESS (2025), "Freedom of Conscience in Ukraine: its enemies and defenders", Press Conference, available at: <https://dess.gov.ua/preskonferentsiia-svoboda-sovisti-v-ukraini-ii-vorohy-ta-zakhysnyky-borotba-za-pravdu-v-umovakh-rosiyskoi-ahresii/>. (Accessed 5 March 2025).

Стаття надійшла до редакції 10.03.2025 р.